

DOI: 10.22092/irm.2020.122851

نامه علمی

تاریخ دریافت ۱۳۹۹/۰۶/۰۲
تاریخ پذیرش ۱۳۹۹/۰۷/۳۰

نگاهی به گیاهان تیره چتریان در ایران و ارزش و اهمیت آنها

(جنس‌های تک‌گونه، کاربردها و مصارف، پراکندگی جغرافیایی، گونه‌های انحصاری)

ولی‌اله مظفریان*

چکیده

تیره چتریان با نزدیک به ۴۳۸ جنس و ۳۵۰۰ گونه یکی از بزرگ‌ترین تیره‌های گیاهی جهان است که بیشتر در نیمکره شمالی جهان پراکنده‌اند (Mabberley, 2006). این تیره در ایران ۱۳۱ جنس و ۳۶۵ گونه دارد، از این میان ۱۱۸ گونه انحصاری ایران است. این تیره در ایران سه زیرتیره دارد که Apioidae با ۳۴۲ گونه و ۸ قبیله بزرگ‌ترین آنها است، بزرگ‌ترین قبیله نیز Peucedaneae است که ۱۴۴ گونه دارد. از مجموع ۱۲۴ جنس موجود، ۷۸ جنس یک‌گونه‌ای Monospecific هستند و بقیه از ۳-۲ گونه دارند. در میان جنس‌های تک‌گونه‌ای، ۱۵ جنس و گونه‌های آنها منحصر به ایران هستند و تعداد جنس‌های دربرگیرنده یک تا چند گونه انحصاری بالغ بر ۲۸ جنس است. Mozaffarian (2007, 2013), P. H. Davis (1972), K. H. Rech. f. (1968) با نگاهی به الگوی پراکندگی گیاهان این تیره در ایران می‌بینیم که مهمترین نقاط پراکندگی این گیاهان در ایران ناحیه رویشی ایران-تورانی یا سه حوزه ایران-آزمین (شامل زیرحوزه‌های آذربایجان، البرز و شمال خراسان)، کردو-زاگرس (شامل زیرحوزه‌های شمال، جنوب و شرق زاگرس) و حوزه مرکزی ایران است و هرچه به طرف جنوب ایران یا ناحیه صحاری-سندی یا جنوب ایران پیش می‌رویم از حضور آنها کاسته می‌شود. چتریان در ایران به‌عنوان گیاهان دارویی و معطر، سبزیجات خوراکی، ادویه‌جات، گیاهان علوفه‌ای و سمی دارای ترکیبات شیمیایی مهمی هستند. چتریان ایران مانند سایر گیاهان، به‌دلیل کاربردهای خاص، دخالت‌های انسان، تک‌گونه‌ای بودن بیشتر جنس‌ها و پراکندگی محدود جغرافیایی در معرض تهدید هستند، خواص دارویی و علوفه‌ای و قابلیت‌های صنعتی آنها نیز، این موضوع را تشدید می‌کند و رویشگاه‌های طبیعی آنها را تحت فشار قرار می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: چتریان، جنس‌های تک‌گونه‌ای، جنس‌ها و تعداد گونه‌های انحصاری آنها، پراکندگی جغرافیایی، گیاهان دارویی، گیاهان علوفه‌ای، تغذیای، سمی، جایگاه حفاظتی.

A short survey of the plants of the Umbelliferae (Apiaceae) family in Iran and their value and importance

(Monospecific genus, geographical distribution, endemism, medicinal, and other uses)

V. Mozaffarian*

Abstract

The Umbelliferae is one of the largest plant families in the flora of the World, consisting of nearly 438 genera and 3500 species, often widespread in the Northern hemisphere. In Iran, this family includes 131 genera and 365 species, of which 15 monospecific genera and 118 species are endemic. Mozaffarian (2007, 2013), P. H. Davis (1972), K. H. Rech. f. (1968) The family includes three subfamilies in Iran; the largest one is Apioidae with 342 species, consisting of eight tribes, of which Peucedaneae with 144 species is the largest tribe. A review of the distribution pattern of the plant families in Iran reveals that the most important distribution points are in Irano-Turanian region, including Irano-Armenian province, including Azerbaijan, Alborz, and North Khorasanian subprovince, Kurdo-Zagrosian Province, including North, South and East Zagrosian subprovince, and very rarely in alpine part of Central Iranian Province, and the presence of species much more decreases towards southern Iran (Saharo-Sindian or South-Iranian region). The Umbelliferae (Apiaceae) as medicinal and aromatic plants, edible vegetables and spices, fodders, and poisonous plants contain important chemical compounds. The Umbelliferae species in Iran, like other plants, are threatened due to their special uses and human interventions as well as limited geographical distribution. In addition, their medicinal and forage properties and industrial capabilities exacerbate this issue and put pressure on their natural habitats.

Keywords: Umbelliferae (Apiaceae), monospecific genera and endemic species, geographical distribution patterns, medicinal, fodders, nutrition, poisonous plants, threatened species.

* استاد پژوهش، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران الکترونیک: Mozaffarian89@yahoo.com

* Prof., Research Institute of Forests and Rangelands, Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO), Tehran, Iran. E-mail: Mozaffarian89@yahoo.com

● مقدمه

گیاهان تیره چتریان از نهاندانگان دولپه‌ای و جداگلبرگ هستند. این تیره دربرگیرنده گیاهانی علفی یک‌ساله تا چندساله و به ندرت درختچه‌ای است. برگ‌ها متناوب، به ندرت متقابل یا فراهم، ساده یا بسیار تقسیم شده، خاردار یا بدون خار، یک تا چندین بار شانه‌ای، با دم‌برگ بلند و اغلب در قاعده غلاف مانند. گل‌ها نرماده یا یک‌جنسی، با گلبرگ‌های ۵ تایی، همگی هم‌اندازه یا بیرونی‌ها بزرگ‌تر، سفید، زرد، سبز مایل به زرد یا ارغوانی یا صورتی تا آبی کم‌رنگ، بدون کاسبرگ یا با کاسبرگ‌های کاملاً کوتاه و اغلب غیرچشمگیر. پرچم‌ها ۵ تایی، متناوب با گلبرگ‌ها. گل‌ها روی تخمدانی، تخمدان دو حجره‌ای که به میوه خشک دو مریکاری تبدیل می‌شوند. مریکارپ‌ها غالباً ۵ باله یا با بال‌های پستی کوتاه، دربرگیرنده کانال‌های هدایت شیرابه هستند. گل‌ها در گل‌آذین چتر ساده یا مرکب که توسط برگ‌های تغییر شکل یافته به نام برگ‌ها (گریبان) و برگ‌ها (گریبانک) دربرگرفته شده‌اند، یا ممکن است فاقد برگ و برگک، یا یکی از آنها باشند. با توجه به پراکندگی جغرافیایی گیاهان این تیره و تعداد جنس‌ها و گونه‌ها علاوه بر تقسیمات علمی زیرتیره‌ها و قبيله‌ها، دسته‌بندی و گروه‌گروه کردن گیاهان این تیره در فلورهای مختلف از جمله فلور ایرانیکا - جلد ۱۶۲ (Rechinger, 1987)،

فلور ترکیه - جلد ۴ (Davis, 1972) و به تبعیت از آنها در فلور ایران به زبان فارسی - شماره ۵۴ (مظفریان، ۱۳۸۶)، براساس شکل برگ‌ها، رنگ گل‌ها و یک‌ساله و چندساله بودن آنها انجام شده است. هدف این مقاله آموزش گیاه‌شناسی محض نیست، این وظیفه به عهده فلورهاست، در این مقاله سعی شده است تا براساس نیاز و برای ساده کردن آشنایی با گیاهان این تیره بزرگ گیاهی ایران، بر مبنای نوع کاربری و مصارف به جنس‌های تک‌گونه‌ای، جنس‌های بزرگ از نظر تعداد گونه‌ها و مصارف و کاربردهای آنها، تعداد جنس‌ها و نیز تعداد گونه‌های انحصاری آنها اشاره شود.

● جنس‌های تک‌گونه یا Monospecific این تیره در ایران

برای سهولت دست‌یابی به آنها در اینجا، جنس‌های تک‌گونه‌ای که اهمیت خاصی از نظر شناخت و آشنایی با گیاهان این تیره دارند به ترتیب الفبایی ارائه می‌شوند در ضمن سعی شده برای اغلب گونه‌ها عکس تهیه شده توسط مولف ارائه شود که در محل نام گونه به آن اشاره شده است. نکته: End 1/1: عدد سمت چپ تعداد گونه‌های جنس در ایران و عدد سمت راست تعداد گونه‌های انحصاری آن جنس در ایران است. End معادل انحصاری یا Endemic است. *Aethusa cynapium* (شکل ۵۷) جعفری کاذب

- Albovia tripartita* جعفری کوهی سا
Alococarpum erianthum 1/1 End. جاشیرآسا
Anethum graveolens شوید، شبیت (شکل ۳۴)
Angelica urumiensis 1/1 End. کرفس وحشی ارومیه‌ای
Anisosciadium orientale ناجور چترک
Artemisia squamata چتر خورشیدی (شکل ۱)
Astrantia maxima ستاره گون، شبه ستاره‌ای
Azilia eryngioides 1/1 End. آزیل
Berula erecta شقاقل آبی
Bilacunaria macrocarpa رازیانه اسبی، شوید اسبی (شکل ۲)
Calyptosciadium polycaldum شبه جاشیر
Caucalis platycarpus بقدونس - ساقه خز (شکل ۶۴)
Centella asiatica آب‌بشقابی (شکل ۳۷ و ۳۸)
Chamaesciadium acaule چتر زمین
Conium maculatum شوکران، شوکران کبیر (شکل ۵۹)
Coriandrum sativum گشنیز (شکل ۳۸)
Cyclosporum leptophyllum دانه حلقوی

شکل ۱ - *Artemisia squamata* چتر خورشیدی

شکل ۲- *Bilacunaria microcarpa* رازیانه اسبی، شوید اسبی

شکل ۳- *Centella asiatica* آب بشقابی

شکل ۴ ب - *Demavendia pastinacifolia* دماوندی

شکل ۴ الف - *Demavendia pastinacifolia* دماوندی

شکل ۵ - *Ergocarpon cryphanthum* گریبان سفید

شکل ۷ الف - *Kelussia odoratissima* کلوس

شکل ۶ - *Haussknechtia elymatica* کرفس سفید، جهور

شکل ۷ ب - *Kelussia odoratissima*

شکل ۸ الف - *Lagoecia cuminoides* توپی زیره، زیره وحشی

شکل ۸ ی - *Lagoecia cuminoides* L.

شکل ۹ الف - *Mozaffariania insignis* سرفراز چتر

Demavaendia pastinacifolia 1/1 End.
دماوندی (شکل ۴)

Dicyclophora persica 1/1 End.

دو حلقه چتری

Eleutherospermum cicutarium

دانه جدا

Eremodaucus lehmanni هویج بیابانی

Ergocarpon cryptanthum گریبان سفید

(شکل ۵)

Falcaria vulgaris (شکل ۵۴) غازیاغی

Foeniculum vulgare (شکل ۴۱) رازیانه

Froriepiea subpinnata زلنگ، اناریبیجه

(شکل ۵۵)

Fuernrohria setifolia موئین گشنیز

Galagania platypoda کمای موئین

Gasparinia peucedanoides

جنگلی چتری

Glochidotheca foeniculacea

موئین گیس چسبکی

Gongylosciadium falcaroides

شبه غازیاغی

Hausknechtia elymaitica 1/1 End.

کرفس سفید، جهور (شکل ۶)

Hohenackeriana exscapa

کوئوله چتر برگ گندمی

Kalakia marginata 1/1 End. کلاکی

Kelussia odoratissima 1/1 End.

کلوس (شکل ۷)

Lagoecia cuminoides

توپی زیره، زیره وحشی (شکل ۸)

Laserpitium carduchorum

کمای جنگلی سا

Lecokia cretica کرفس جنگلی

Levesticum officinale انجدان

Libanotis transcaucasica بوی تریاکی

Macrosciadium alatum انبوه چتر

Mozaffariania insignis 1/1 End

سرفراز چتر (شکل ۹)

Muretia amplifolia (شکل ۱۰) کمرآویز

Neocryptodiscus persicus 1/1 End.

جاشیر آسا

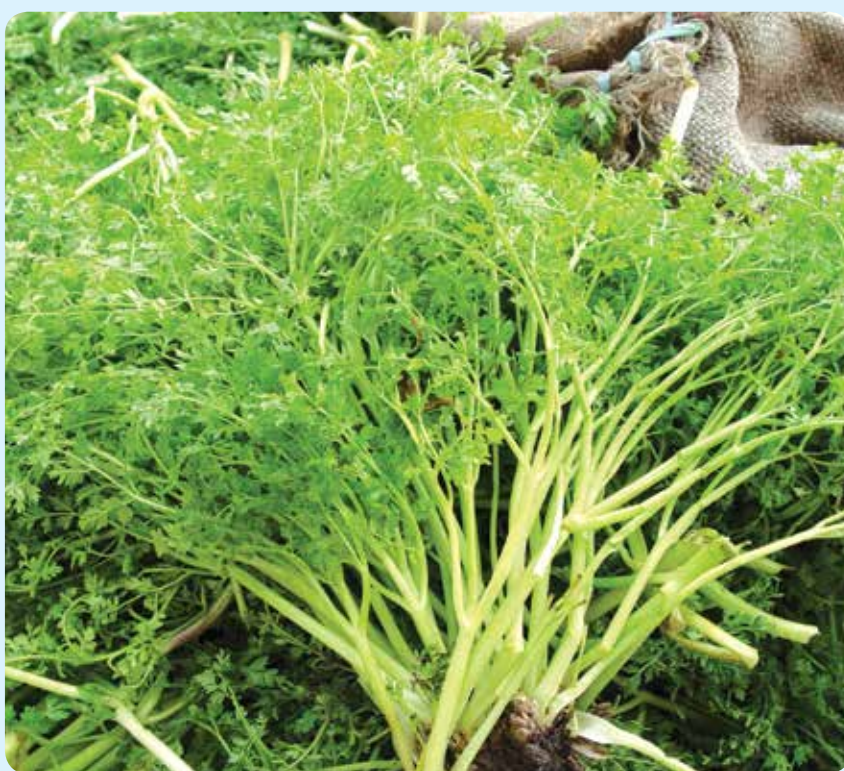
Olivieria decumbens لعل کوهستان

Opoidea galbanifera 1/1 End.

Opsicarpium insignis 1/1 End.

شکل ۹ ب- *Mozaffarania insignis* سرفراز چتر

شکل ۱۰ ب- *Muretia amplifolia* کمرآویز

شکل ۱۰ الف- *Muretia amplifolia* کمرآویز

شکل ۱۲ الف - *Sium sisaroides* شقاقل جویباری

شکل ۱۱ - *Opsicarpium insignis* چتر پاییزی

شکل ۱۳ الف - *Smyrnium cordifolium* آوندول، ونگی

شکل ۱۲ ب - *Sium sisaroides* شقاقل جویباری

چتر پاییزی (شکل ۱۱)
Orlaya daucoides ساقه خزی گل شعاعی
Ormosciadium aucheri برچه تسبیحی سا
Pastinaca pimpinellifolia

شقاقل جعفری کوهی مانند
Petroselinum hortense جعفری
Physocaulis nodosus ساق گره‌ای
Physospermum cornubiens

شوکران جنگلی
Polyophium involucreatum 1/1 End.

جا شیرنما
Pterodromia syriaca پیکل آسا

جعفری (شکل ۴۳)
Pteroselinum hortense

چتر گری
Rhopalosciadium stereocalyx 1/1 End.

مرهمی، شفابخش
Sanicula europaea

کمای بیابانی
Schumania karelinii

جنگلی چتری خزی
Sesili tortuosum

شقاقل جویباری
Sium sisaroides

(شکل ۱۲)
 پیکل (شکل ۱۳ ب)
Smyrniopsis aucheri

آوندول (شکل ۱۳ الف)
Smyrniium cordifolium

قره باغی
Szovitsia callicarpa

دانه قفسی
Thecocarpus meifolius 1/1 End.

دگر چتری
Trinia leiogona

شیر زرد
Xanthogalum purpurascens

باید اذعان کرد که این جنس‌های تک‌گونه‌ای
 اغلب دارای پراکندگی محدود هستند و این
 خود عاملی مهم در جهت شناسایی و بیان
 اهمیت آنها از دیدگاه تنوع زیستی است.

● گیاهان انحصاری تیره چتریان در ایران

همان‌طور که پیش‌از این اشاره شد،
 ۱۱۶ گونه از گیاهان تیره چتریان یعنی
 یک‌سوم آنها انحصاری ایران هستند، اما
 به‌طور دقیق نمی‌توان موقعیت جغرافیایی
 نقطه داغ پراکندگی این گونه‌ها را مشخص
 کرد، اگرچه بیشتر این گونه‌ها در مناطق
 کوهستانی ارتفاعات زاگرس و آذربایجان،
 البرز و شمال خراسان حضور دارند، اما
 نواحی مرکزی و جنوبی ایران نیز از این نعمت
 برخوردارند، به‌عنوان مثال خاستگاه جنس‌هایی

شکل ۱۳ ب- *Smyrniium aucheri* آوندول، ونگی

شکل ۱۴- *Bunium paucifolium* زیره

شکل ۱۵- *Bupleurum croceum* چتر گندمی

همچون *Pycnocycla* و *Dicylophora* نواحی جنوبی و مرکزی ایران است. باید گفت از میان ۷۷ جنس تک‌گونه‌ای، ۱۵ جنس انحصاری ایران هستند که در محل خود به آنها اشاره شده است، در اینجا جنس‌هایی معرفی می‌شوند که از ۲ تا چند گونه انحصاری دارند. ذکر این نکته لازم است که ابتدا به چند جنس که بیشترین فراوانی گونه‌ها را دارند، اشاره می‌شود و سپس سایر جنس‌ها معرفی خواهند شد.

بزرگ‌ترین جنس‌ها از نظر تعداد گونه به ترتیب شامل:

- Ferula* 33/16
 کما (شکل‌های ۲۴-۲۵)
- Pimpinella* 21/8
 (شکل‌های ۳۰-۳۱)
- Bunium* 16/2
 زیره (شکل ۱۴)
- Prangos* 15/5
 جاشیر
- Bupleurum* 14/5
 چتر گندمی (شکل‌های ۱۶-۱۵)
- Heracleum* 10/3
 گلپر (شکل ۴۲)
- Eryngium* 10/1
 زول (شکل‌های ۲۳-۲۱)
- Chaerophyllum* 8/1
 جعفری فرنگی (شکل ۱۷)
 هستند و دیگر جنس‌ها عبارتند از
- Diplotaenia* 2/1 End. کزل (شکل ۱۸)
- Ducrosia* 3/2 End. مشگک (شکل ۱۹)
- Echinophora* 4/2 End. خوشاریزه (شکل ۲۰)
- Eriocycla* 2/2 End. حلقه کرکی
- Ferulago* 9/3 End. چویل (شکل ۲۶)
- Johrenia* 5/1 End. بی‌بال برچه
- Johreniopsis* 4/3 End. بی‌بال برچه‌ای
- Laser* 2/1 End. کمای جنگلی
- Leutea* 9/8 End. چتر سازو (شکل ۲۷)
- Lomatopodium* 2/2 End. پایهن
- Malabaila* 5/3 End. شقاقل صحرايي (شکل ۲۸)
- Peucedanum* 7/6 End. رازبانه کوهی (شکل ۲۹)
- Pycnocycla* 8/4 End. سگ دندان

شکل ۱۶- *Bupleurum exaltatum* چتر گندمی

شکل ۱۷- *Chaerophyllum macropodum* جعفری فرنگی

شکل ۱۸- *Diplotaenia damavandica* کزل

شکل ۲۶ - *Ferulago angulate* چویل

شکل ۲۳ - *Eryngium thyrsoideum* زول

شکل ۱۹ - *Ducrosia anethifolia* مشگک

شکل ۲۷ - *Leutea petiolaris* چتر سازو

شکل ۲۴ - *Ferula behboudiana* کما

شکل ۲۰ - *Echinophora platyloba* خوشاریزه

شکل ۲۱ - *Eryngium billardieri* زول

شکل ۲۸ - *Malabaila secacul* شقاقل صحرايي

شکل ۲۵ - *Ferula oopoda* کما

شکل ۲۲ - *Eryngium glomeratum* زول

شکل ۲۹- *Peucedanum longifolium* رازیانه کوهی

شکل ۳۱- *Pimpinella deverroides* انیسون

شکل ۳۰- *Pimpinella barbata* سگ دندان

شکل ۳۴ الف - *Anethum graveolens* شوید، شبیت

شکل ۳۱ - *Pimpinella deverroides* انیسون

شکل ۳۴ ب - *Anethum graveolens* شوید، شبیت

شکل ۳۲ - *Pycnocyca fiabellifolia*

شکل ۳۳ - *Ammi visnaga* خلال دندان

شکل ۳۹- *Daucus carota* هویج

شکل ۳۵- *Apium graveolens* کرفس

شکل ۳۶- *Bunium persicum* زیره سیاه، زیره کرمانی، زیره ایرانی

شکل ۴۰- *Ferula assa-foetida* آنقوزه کاذب، گند کما

شکل ۳۷- *Centella asiatica* آب بشقابی

شکل ۴۱ الف- *Foeniculum vulgare* رازیانه

شکل ۳۸- *Coriandrum sativum* گشنیز

(شکل ۳۲)

Rhabdosciadium 3/3 End. شولیل
Semenovia 5/5 End. چتر کوهی
Tetrataenium 2/1 End. گلپرسا
Trigonosciadium 3/1 End. گلپرک
Zeravschania 3/2 End. زرافشانی
Zosimia 2/1 End. گلپری

خاستگاه تعدادی از جنس‌ها مثل:

Eriocycla, *Leutea*, *Lomatopodium*,
Peucedanum, *Rhabdosciadium*,
Semenovia

ایران است.

جنس‌های زیر جنس‌هایی هستند که نیم
یا بیش از نیمی از گونه‌های آنها منحصر به
ایران هستند:

Ferula, *Diplotaenia*, *Ducrosia*,
Echinophora, *Johreniopsis*, *Laser*,
Malabaila, *pycnocycla*, *Tetrataenia*,
Zeravschania, *Zosimia*

این خود بیانگر اهمیت حضور گیاهان تیره
چتریان در ایران است، به‌ویژه که بیشتر آنها دارای
ارزش‌های مهمی چون دارویی و علوفه‌ای هستند
و سالانه توسط مردمان ساکن در محیط رویش
آنها مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند.

گیاهان دارویی تیره چتریان در ایران
عبارتند از:

علف اسقفی، آمی (شکل ۶۰) *Ammi majus*
خلال دندان (شکل ۳۳) *Ammi visnaga*
شوید (شکل ۳۴) *Anethum graveolens*
Anthriscus cerefolium

جعفری وحشی یک‌ساله

Anthriscus nemorosus

جعفری وحشی

کرفس (شکل ۳۵) *Apium graveolens*

گشنیزک *Bifora testiculata*

Bunium persicum

زیره سیاه، زیره کرمانی، زیره ایرانی (شکل ۳۶)

Bupleurum exaltatum

چتر گندمی رفیع

Bupleurum lancifolium

چتر گندمی سرنیزه‌ای

Bupleurum rotundifolium

چتر گندمی برگ گرد، گوش خرگوش گرد

زیره سیاه اروپایی *Carum carvi*

شکل ۴۱ ب - *Foeniculum vulgare* رازیانه

شکل ۴۲ الف - *Heracleum persicum* گلپر

شکل ۴۲ ب - *Heracleum persicum* گلپر

شکل ۴۳ ب- *Petroselinum hortense* جعفری

شکل ۴۳ الف- *Petroselinum hortense* جعفری

شکل ۴۴- *Ferula haussknechtii* جاشیر

شکل ۴۷ الف - *Prangos haussknechtii*

شکل ۴۵ - *Ferula ovina*

شکل ۴۷ ب - *Prangos haussknechtii*

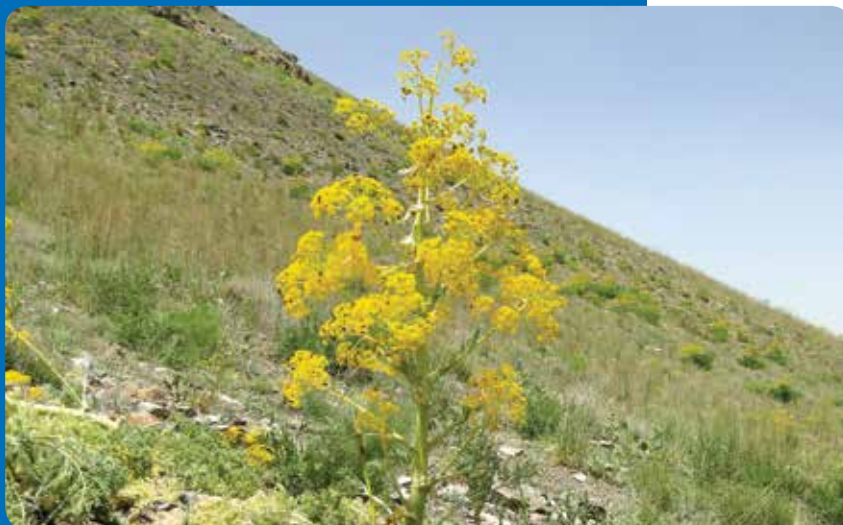
شکل ۴۶ الف - *Prangos ferulacea*

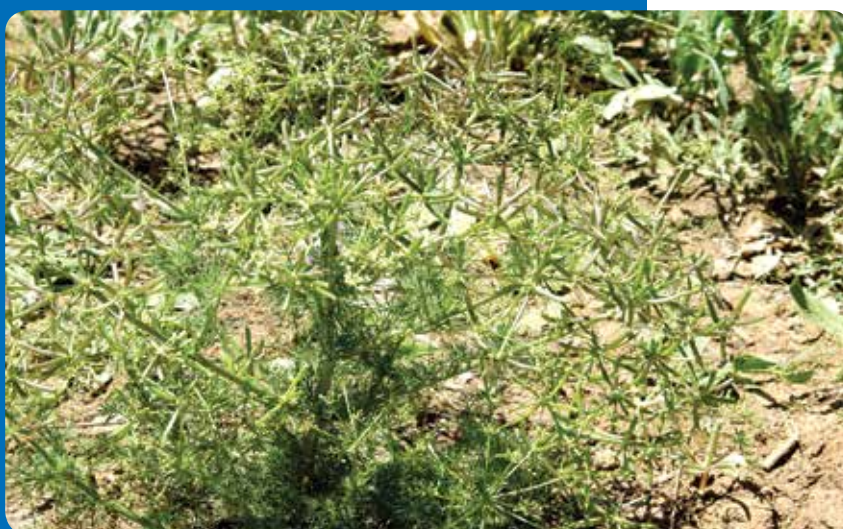
شکل ۴۸ - *Carum carvi* زیره سیاه اروپائی

شکل ۴۶ ب - *Prangos ferulacea*

شکل ۴۹- *Ferula gumosa* باریجه

شکل ۵۰- *Grammosciadium platycarpum* شوید کوهی

شکل ۵۱- *Trachyspermum copticum* زنیان

Centella asiatica آب بشقابی
(شکل ۳ و ۳۷)

Conium maculatum شوکران

Coriandrum sativum گشنیز
(شکل ۳۸)

Cuminum cyminum زیره سبز

Daucus carota var. carota (شکل ۳۹) هویج

Daucus carota var. sativa هویج فرنگی

Dorema ammoniacum وشا، کماکندل

Eryngium caeruleum
چوچاق، چوچاق (شکل ۵۴)

Falcaria vulgaris (شکل ۵۵) غازباغی

Ferula assa-foetida آتقوزه کاذب، گند کما
(شکل ۴۰)

Ferula foetida آتقوزه

Ferula gumosa (شکل ۴۹) قاسنی، باریجه، قاسنی

Ferula persica کمای ایرانی

Foeniculum vulgare (شکل ۴۱) رازیانه

Froriepia subpinnata زلنگ، اناریجه
(شکل ۵۶)

Heracleum persicum گلپر (شکل ۴۲)

Hydrocotyle vulgaris آب بشقاب معمولی

Levesticum officinale انجدان

Oenothera aquatica آب چکان

Petroselinum hortense (شکل ۴۳) جعفری

Pimpinella anisum انیسون، بادیان رومی

Pimpinella saxifraga

جعفری کوهی صخره دری

Sanicula europaea مرهمی، شفابخش، چوبلمه

Trachyspermum copticum

زنیان، نانخواه، انیسون بری (شکل ۵۱)

از مهم ترین ترکیبات شیمیایی گیاهان تیره چتریان می توان به ترکیبات آنتی اکسیدانی، اسیدهای چرب، اسانس های فرار، فلاونوئیدها، کومارین، فنولیک اسید، استروئیدها، کربوهیدرات ها، آلکالوئیدها، گلیکوزیدها، فنل ها، سس کویی ترین های الکی و کومارین ها اشاره کرد.

● گیاهان علوفه ای تیره چتریان در ایران

با توجه به معطر بودن گیاهان تیره چتریان در ایران اغلب گونه های علوفه ای همچون یونجه (*Medicago sativa*) از نظر میزان مواد غذایی

شکل ۵۵ الف - *Falcaria vulgaris*

شکل ۵۲ - *Bunium cylindricum* روغنک، زیره استوانه ای

شکل ۵۵ ب - *Falcaria vulgaris* غازیاغی، پا غازه

شکل ۵۳ - *Dorema aucheri* بیلهر، زو

شکل ۵۴ الف - *Eryngium caucasicum*

شکل ۵۶ - *Froriepia subpinnata* زلنگ، اناریجه

شکل ۵۴ ب - *Eryngium caucasicum*

شکل ۵۸ الف - *Chaerophyllum aureum* جعفری فرنگی خالدار

شکل ۵۷ - *Aethusa cynapium* سمی چتر

شکل ۵۹ الف - *Conium maculatum* شوکران، شوکران کبیر

شکل ۵۸ ب - *Chaerophyllum aureum* جعفری فرنگی خالدار

شکل ۵۹ ب- *Conium maculatum* شوکران، شوکران کبیر

شکل ۶۰- *Prangos uloptera* جاشیر صخره زی

برای دام مناسب هستند و پس از درو به صورت خشک و سیلوشده به مصرف می‌رسند. از باارزش‌ترین انواع گونه‌های علوفه‌ای این تیره می‌توان به گیاهان زیر اشاره داشت:

Diplotaenia cachrydifolia

Chaerophyllum macrospermum

Ferula haussknechtii (شکل ۴۴)

Ferula orientalis

Ferula ovina (شکل ۴۵)

Prangos ferulacea (شکل ۴۶)

جاشیر (*Prangos haussknechtii*) (شکل ۴۷)

تعدادی از گیاهان این تیره نیز به صورت رایج به عنوان سبزیجات به مصرف روزانه می‌رسند که عبارتند از:

شوید، شبیب (شکل ۳۴) *Anethum graveolens*

کرفس (شکل ۳۵) *Apium graveolens*

گشنیز (شکل ۳۸) *Coriandrum sativum*

Daucus carota subsp carota

هویج (شکل ۳۹)

جعفری (شکل ۴۳) *Petroselinum hortense*

اسانس و ترکیبات تعدادی از گیاهان این تیره به همراه گیاهان یاد شده در بالا در صنایع غذایی و آرایشی استفاده می‌شوند از جمله:

Carum carvi زیره سیاه اروپایی (شکل ۴۸)

Cuminum cyminum زیره سبز

باریجه (شکل ۴۹) *Ferula gumosa*

رازپانه (شکل ۴۱) *Foeniculum vulgare*

Grammosciadium platycarpum

شوید کوهی (شکل ۵۰)

Trachyspermum copticum

زنبان، نانخواه، انیسون بری (شکل ۵۱) از گذشته‌های دور، برگ‌های جوان تعدادی از گیاهان این تیره به شرح زیر مورد استفاده مردم محلی به عنوان سبزی بوده است.

Bunium cylindricum

روغنک، زیره استوانه‌ای (شکل ۵۲)

بیلهر، زو (شکل ۵۳) *Dorema aucheri*

چوچاخ، چوچاق *Eryngium caeruleum* (شکل ۵۳)

غازیباغی، پاغازه (شکل ۵۵) *Falcaria vulgaris*

زلنگ، اناریجه *Froriepia subpinnata* (شکل ۵۶)

گلپیر (شکل ۴۲) *Heracleum persicum*

برزا، کمر آویز (شکل ۱۰) *Muretia amplifolia*

شکل ۶۳ ب- *Bupleurum lancifolium* چتر گندمی سر نیزه‌ای

شکل ۶۱- *Ammi majus* علف اسقفی

شکل ۶۴- *Caucalis platycarpus* ساقه خز

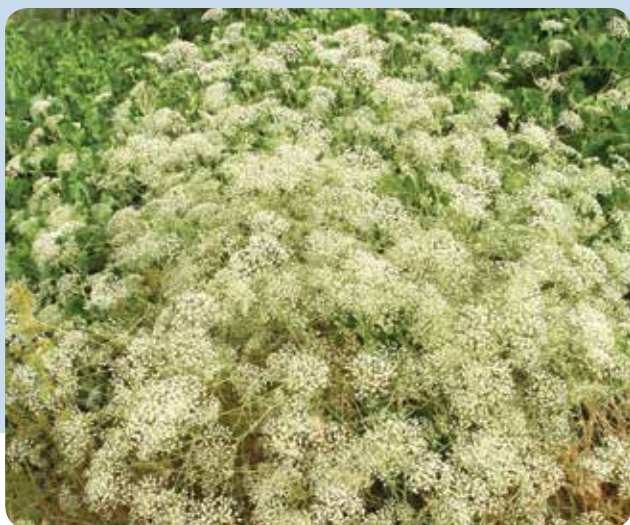
شکل ۶۲- *Astrodaucus orientalis* هویج کوهی

شکل ۶۵ الف- *Chaerophyllum macropodum* جعفری فرنگی کوهستانی

شکل ۶۳ الف- *Bupleurum lancifolium* چتر گندمی سر نیزه‌ای

شکل ۶۸ الف - *Falcaria vulgaris* غازیاغی

شکل ۶۵ ب - *Chaerophyllum macropodum* جعفری فرنگی کوهستانی

شکل ۶۸ ب - *Falcaria vulgaris* غازیاغی

شکل ۶۶ - *Daucus littoralis* subsp. *hyrcanicus* هویج ساحلی خزری

شکل ۶۹ - *Lisaea heterocarpa* گیس چسبکی

شکل ۶۷ - *Echinophora sibthorpiana* خوشاریزه معطر

شکل ۷۳ الف - *Torilia arvensis* ماستونک

شکل ۷۰ - *Pimpinella affinis* ترتیزک باغی

شکل ۷۱ - *Scandix pectin-veneris* شانہ ونوس

شکل ۷۳ ب - *Torilia arvensis* ماستونک

شکل ۷۲ - *Scandix stellata* شانہ ونوس ستاره ای

شکل ۷۴- *Turgenia latifolia* گیس میماسی

- (شکل ۷۱) شانه ونوس ستاره‌ای
Scandix stellata
- (شکل ۷۲) برچه تسبیحی کبیر
Tordylium maximum
- ماستونک (شکل ۷۳) *Torilis arvensis*
- ماستونک نازک برگ *Torilis leptophylla*
- گیس میماسی (شکل ۷۴) *Turgenia latifolia*

منابع

- مظفریان، و.، ۱۳۷۵. فرهنگ نام‌های گیاهان ایران. فرهنگ معاصر، تهران، ۹۱۱ صفحه.
- مظفریان، و.، ۱۳۸۶. فلور ایران، شماره ۴۵: تیره چتریان (Umbelliferae). مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، تهران، ۵۹۵ صفحه.
- مظفریان، و.، ۱۳۸۷. فلور استان ایلام. اداره کل منابع طبیعی استان ایلام، فرهنگ معاصر، تهران، ۹۱۱ صفحه.
- مظفریان، و.، ۱۳۹۱. شناخت گیاهان دارویی و معطر ایران. فرهنگ معاصر، تهران، ۱۴۴۴ صفحه.
- مظفریان، و.، ۱۳۹۶. فلور استان چهارمحال و بختیاری. معمار خانه باغ نظر، اصفهان، ۱۲۱۲ صفحه.
- مظفریان، و.، ۱۳۹۶. فلور دماوند. فرهنگ معاصر، تهران، ۱۱۲۰ صفحه.
- مظفریان، و.، ۱۳۹۷. فلور گیلان. ایلیا، رشت، ۱۵۵۶ صفحه.
- Davis, P. H., 1972. Umbelliferae in Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. 4. Edinburgh: Edinburgh University Press, 657 p.
- Mabberley, D. J., 2006. Mabberley, Plant Book, A portable dictionary of plants, their classification and uses. Cambridge university press, United Kingdom, 1102 p.
- Mozaffarian, V., 2013. two new Species and new records of Apiaceae from Iran. Rostaniha, 14(1): 36-42.
- Rechinger, K. H. 1990. Umbelliferae in Flora Iranica (Eds. Rechinger, K. H., Kornik, K. B., Persson, K. and Wendelbo, P.), No. 162. Akademische Druck-u. Verlag-sanstalt, Graz.

- Bifora radians* گشنیزک
- Bupleurum croceum* چتر گندمی زرد (شکل ۵۵)
- Bupleurum kurdicum* چتر گندمی کردستانی
- Bupleurum lancifolium* چتر گندمی سرنیزه‌ای (شکل ۶۳)
- Bupleurum rotundifolium* چتر گندمی برگ گرد
- Caucalis platycarpus* ساقه خز، بقدونس (شکل ۶۴)
- Chaerophyllum macropodum* جعفری فرنگی کوهستانی (شکل ۶۵)
- Daucus littoralis subsp. hyrcanicus* هویج ساحلی خزری (شکل ۶۶)
- Daucus carota* هویج خودروی
- Echinophora sibthorpiana* خوشاریزه معطر (شکل ۶۷)
- Eryngium billardieri* زول (شکل ۲۱)
- Falcaria vulgaris* غازیاغی، پاغازه (شکل ۶۸)
- Lisaea heterocarpa* گیس چسبکی (شکل ۶۹)
- Malabaila secacul* شقاقل صحرايي
- Pimpinella affinis* ترتیزک باغی (شکل ۷۰)
- Scandix pecten-veneris* شانه ونوس
- Pimpinella affinis* ترتیزک باغی، جعفری کوهی انبوه
- Smyrniun cordifolium* آوندول، ونگی (شکل ۱۳)
- گیاهان سمی برای انسان و دام از تیره چتریان
- Aethusa cynapium* جعفری سمی
- Chaerophyllum aureum* جعفری فرنگی خالدار (شکل ۵۸)
- Conium maculatum* شوکران، شوکران کبیر (شکل ۵۹)
- Oenanthe aquatica* آب چکان
- Prangos uloptera* جاشیر صخره‌زی، خرکول، وایه (شکل ۶۰)
- با توجه به تعداد گونه‌ها و پراکندگی جغرافیایی گیاهان تیره چتریان در ایران تعدادی از آنها در مزارع و اراضی رهاشده و اغلب به صورت علف هرز رشد می‌کنند که سبب خسارت‌های قابل توجهی به محصولات کشاورزی تولیدی می‌شوند. مهم‌ترین آنها عبارتند از:
- Ammi majus* علف اسقفی، امی (شکل ۶۱)
- Ammi visnaga* خلال دندان (شکل ۳۳)
- Astrodaucus orientalis* هویج کوهی (شکل ۶۲)